

Modernliğin Arkeolojisi (Foucault) ve Postmodernliğin Arkeolojisi (Baudrillard)*

The Archeology of Modernity (Foucault) and The Archeology of Postmodernity (Baudrillard)

Mustafa DİKMEN**

Öz

Bu çalışma Michel Foucault ve Jean Baudrillard arasındaki sürekliliğe ve iki düşünür arasında var olduğu söylenen süreksizliğin yanlış bir okuma olduğuna odaklanmaktadır. Baudrillard her ne kadar Foucault'yu unutmayı/unutmamızı istese de onun analizlerinin bütüncül bir okumaya tabi tutulması ya da bizatihi onun düşüncelerinin tamamlanması, Foucault'nun düşünceleriyle mümkün olmuştur denebilir. Bu yönüyle bu makalede modernliğin arkeoloğu olarak Foucault, postmodernliğin arkeoloğu olarak Baudrillard arasındaki süreklilik ilişkisinin, bugünü anlamada ve Foucaultcu tabirle söyleyecek olursak güncelliğin ontolojisinin işletilmesinin bu iki düşünürün arasındaki ilişkiselliğin kurulmasına bağlı olduğu düşüncesinden hareket edilmiştir. Aynı dönemde yaşamış olan, kendilerine has kavramsallaştırmalarla felsefenin ekseninin değiştiği bir zaman diliminde yaşanan gelişmelere paralel olarak felsefi düşüncelerini geliştirmeleri, farklı kaynaklardan beslenen fakat aynı düşüncenin asimetriği olarak görülebilecek düşünceler serdetmeleri bu açıdan oldukça ilginçtir. Baudrillard'ın Foucault hakkındaki eleştirilerini hatırd tutmak kaydıyla, Foucault ve Baudrillard arasındaki ana temaların benzer olduğu ve dahası, iki düşünürün de birbirini tamamlar tarzda düşünceler geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

Bu çalışma Foucault ve Baudrillard arasındaki süreklilik-süreksizlik ilişkisinin yanı sıra, aynı zamanda modern düşünce ile postmodern düşünce arasındaki süreklilik ve süreksizlik ilişkisinin de daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Postmodern düşüncenin modern düşünceden net bir kopuşu ifade edip etmediği de ayrıca bu çalışmanın sorunsallaştırdığı bir diğer noktadır. Hümanizmin ortaya çıkışıyla mücessem olan modern düşünce ile anti-hümanizm arasındaki irtibatın Foucault ve Baudrillard üzerinden çözümlenme çalışması, sübjektivitenin oluşum ve çözülüm anını mevzubahis etmek anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Çağdaş Fransız Düşüncesi, Michel Foucault, Jean Baudrillard, Süreklilik.

* Bu makale, 15.06.2021 tarihinde Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan ve kabul edilen "Michel Foucault ve Jean Baudrillard Düşüncesinin Karşılaştırmalı Bir Analizi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, mustafadikmen1617@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8737-0789, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 28.12.2021, Accepted/Kabul Tarihi: 10.03.2022, Published/Yayın Tarihi: 18.03.2022.

Abstract

This study focuses on the continuity between Michel Foucault and Jean Baudrillard and the discontinuity that is said to exist between the two thinkers is a misreading. Although Baudrillard wants us to forget/forget Foucault, it can be said that a holistic reading of his analyzes or the completion of his thoughts was possible with Foucault's thoughts. In this respect, in this article, it is thought that the continuity relationship between Foucault as the archaeologist of modernity and Baudrillard as the archaeologist of postmodernity depends on the establishment of the relation between these two thinkers in understanding the present and, in Foucaultian terms, the operation of the ontology of contemporaryity. In this respect, it is quite interesting that they developed their philosophical thoughts in parallel with the developments experienced in a time period when the axis of philosophy changed with their own conceptualizations and that they lived in the same period, and that they presented ideas that were fed from different sources but could be seen as an asymmetry of the same thought. Keeping in mind Baudrillard's criticisms of Foucault, it is possible to say that the main themes between Foucault and Baudrillard are similar and moreover, both thinkers developed ideas in a way that complements each other.

This study aims to help a better understanding of the continuity-discontinuity relationship between Foucault and Baudrillard, as well as the continuity and discontinuity relationship between modern thought and postmodern thought. Whether postmodern thought expresses a clear break from modern thought is also another point that this study problematizes. The analysis of the connection between modern thought and anti-humanism, which is embodied with the emergence of humanism, through Foucault and Baudrillard means to talk about the moment of formation and dissolution of subjectivity.

Keywords: Philosophy, Modern French Thought, Michel Foucault, Jean Baudrillard, Continuity.

Giriş

Foucault ve Baudrillard'ın düşüncelerinin birbirleriyle olan ilişkiselliğini araştırmak için ilk elden yapılması gereken iki olgunun açıklanmasıdır. Özellikle bu iki düşünürün düşüncelerinin etkileşime sokulacağı alan olan -Foucault'nun daha fazla olduğunu belirtmek kaydıyla- sübjektivite metafiziğinin ve kendi dönemlerindeki tartışmaların bilinmesi, Foucault ve Baudrillard arasındaki süreklilik veya süreksizliğin açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Foucaultcu çözümlenmelerin ve sorunsallaştırmaların eğilmiş olduğu alanın modern dönem, Baudrillardcı radikalleşirmelerin eğilmiş olduğu alanın da postmodern dönem olduğu hatırlanacak olduğunda, bu iki düşünür arasındaki bağlantının sağlanabilmesi adına eğilinmesi gereken iki konu, sübjektivitenin oluşumu ve sonrasında da çağdaş Fransız düşüncesindeki öznenin ikircikli konumunu yansıtan Sartre sonrası felsefenin genel serencamıdır.

Bu iki noktanın önemi, her iki düşünürün de güncelliğin ontolojisini işletirken bu tarihsel uğraktan sonraki meselelere ağırlık vermeleri, kendi dönemlerindeki her türden öznelliğin, ideolojinin, kimliğin ve etiğin anlaşılabilmesi noktasında bir nirengi noktası teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Foucault bu noktayı modern eşik olarak adlandırmakta ve insan-öznenin Tanrı-öznenin yerini almasıyla yeni bir düşünce biçiminin de kök saldıgını düşünmektedir.

Bu düşünce biçimine karşı çıkan Foucault ve Baudrillard, ontolojik ve epistemolojik açıdan insanın böylesi bir konuma geçirilmesinin ardında yatan saikleri araştırır. Her iki düşünürde hümanizm noktasında aynı kararlılıkla, insanın aynı anda özne ve nesne olabilme imkânını olumlu bulan düşünceyi eleştirir ve böylesi bir düşüncenin açmazlarını gözler önüne sermeyi dener.

Modernliğin arkeolojisi (Foucault) ile postmodernliğin arkeolojisi (Baudrillard) halini alan bu iki analiz türünü birbirinden kopuk okumak, düşüncenin sekteye uğraması ve Foucault'dan mülhem söyleyecek olursak "güncelliğin ontolojisinin" eksik kalması anlamına gelecektir. Bu açıdan öncelikle sübjektivite metafiziğine odaklanmak ve sonrasında da çağdaş Fransız felsefesinde bu iki düşünürün yerini saptamak çalışma açısından önemlidir.

1. Sübjektivite Metafiziği ve Eleştirisi

Foucault ve Baudrillard düşüncelerinin sarıh bir şekilde anlaşılabilmesi, kendi dönemlerine kadar var olan sübjektivite metafiziği ve onun varyantları olarak düşünebileceğimiz hümanizm-antihümanizm konusuyla yakından irtibatlıdır. İnsan aklına duyulan güvenle mücessem olan hümanizm ve insan varlığının, bir temel/merkez anlatı (foundationalism) haline gelişi, Foucault ve Baudrillard'ın temel eleştirilerinin birleştiği

yerdir. Öyle ki, Foucault bu durumu “modern eşik”¹ olarak adlandırmakta ve güncelliğin ontolojisi konusunda kendisi için en önemli noktalardan birinin bu olduğunu dolaylı olsa da² belirtmektedir. Öte yandan Baudrillard da Foucault’nun bıraktığı yerden devam ederek hümanizm konusunda oldukça şiddetli eleştirilerde bulunmuştur:

Yüzyıllar boyunca öznenin şatafatlı, nesneninse sefil bir yaşam sürdüğüne inandık. Özne, dünya ve tarihe bir anlam ve bütünlük kazandırmıştır. İster bireysel ya da kolektif, isterse bilinçli ya da bilinçsiz olsun sonuç olarak bütün metafizik düşünce sistemlerinin amacı özneye ait bir dünya yaratmaktır. Bu düşünce sisteminde, nesne, öznelik denilen kusursuzluğa giden yolda karşılaşılan önemsiz bir aşamaya benzemektedir. (...) Arzu konusunda üretilen düşüncelerde bile öncelik öznededir, çünkü yalnızca özne bir arzulama hakkına sahip olabilir. (...) Özneye neden bir ayrıcalık tanınıyor; öznenin iradesi, bilinci hatta bilinçaltı denilen şu kurmacaya inanmayı neden sürdürüyoruz? Bunun nedeni olsa olsa özneye belli bir değer biçilmesi ve bir tarihe sahip olması olabilir, çünkü böyle bir düşünce insanı rahatlatmaktadır.³

Bu vecihten, Foucault ve Baudrillard arasındaki sürekliliğe odaklanabilmek adına öncelikli yapılması gereken şey, hümanizm ve anti-hümanizm noktalarının açığa çıkarılmasıdır. Hümanizm, “her türlü hakikat arayışının insanî perspektife indirildiği ve öte dünya fikrinin bu dünya lehine terk edildiği bir anlama”⁴ gelmektedir. Ayrıca hümanist düşünce; genellikle antroposentrik olarak insanın merkeze alındığı bir düşünceye gönderimde bulunan, varlığın ve varlığın hakikatının aşkın bir öze gönderimde bulunmayan bir düşünceyi de imlemektedir.⁵ Bu açıdan hümanist nosyonun ortaya çıkışı ve gelişmesiyle ilişkilendirilen ilk kişi olan Descartes, modern dönemi ve dolayısıyla sübjektivite metafiziğini başlatan ilk kişi olması bakımından hassaten önemlidir. Nitekim Descartes’ın düşünen ben’i bir temel/merkez olarak kurma yolundaki atılımları sayesinde İnsan-Özne, artık Tanrı-Özne’den ayrılmış ve insan varlığın temeline yerleşmiştir. Her şeyin merkezinde yer alan Tanrı tasavvurunun ardından ilk ilke olarak kim ya da neyin koyutlanacağı sorusu üzerinde

¹ Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2001).

² Foucault bu konuda *Aydınlanma Nedir* adlı vermiş olduğu bir konferansta, Kant’tan mülhem olarak, felsefenin/filozofun o güne kadar yapmadığı bir şeyi yaptığını ve kendi güncelliği üzerine düşündüğünü söyler. Bu nokta Foucaultcu paradigma için özellikle önemli bir andır, çünkü Foucault’nun güncelliğin ontolojisini yaparken işlettiği düşüncenin tam anlamıyla anlaşılabilmesi bu modern eşğin anlaşılmasına bağlıdır. Bk. Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011).

³ Jean Baudrillard, *Çaresiz Stratejiler*, çev. Oğuz Adanır (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 144-145.

⁴ Kasım Küçükalkp, *Nietzsche ve Postmodernizm* (İstanbul: Kibele Yayınları, 2017), 80.

⁵ Kate Soper, *Humanism and Anti-Humanism* (London: Hutchinson Publishing Group, 1986), 24.

temellendirebileceğimiz Descartes’ın kaygısı, bu yönüyle Tanrı-Özne sonrasında merkezin kim olacağı sorusuyla mündemiçtir.⁶

Descartes’ın özneyi bir töz olarak kurması ve başat bir pozisyona geçirmesi sonucunda varlık artık öznenin zihinsel temsillerine bağlı kalarak açıklanan bir yapıya bürünmüş, dış dünyanın varlığı ve bu varlığın dile getirilmesi için de düşünceye ihtiyaç duyulmuştur. Özne bu andan itibaren hem varlığın açıklanabilmesi boyutuyla bir özne oluşu içinde barındırırken hem de kendisi üzerinde bir düşünüm gerçekleştirmesi beklenen bir nesne oluşu da içinde barındırmaktadır. Descartes’ın özneyi bu ikircikli halinden kurtarmak için arayışını “Kartezyen Endişe” olarak adlandıran Bernstein, Descartes’ın bu Arşimet noktası arayışını *locus classicus* (klasik mekân) olarak adlandırır.⁷ Arşimet noktası arayışı, Descartes’ın dış dünyayı temellendireceği bir öz/temel/merkez anlatısı inşa edebilme arayışına vurgu yapmaktadır. Bu konuda Descartes şöyle der:

Arşimet, yer yuvarlağını bulunduğu yerden oynatmak ve başka bir yere götürmek için sabit ve sağlam bir noktadan başka bir şey istemiyordu. Böylece, eğer kesin ve kendisinden şüphe edilmez tek bir şey bulacak kadar talihli olursam, benim de yüksek ümitler beslemeğe hakkım olacaktır.⁸

Descartes bu Arşimet noktasını öznenin kendisinde bulur. Bu noktadan itibaren özne, kendisi dışındaki her şeyden yalıtık bir şekilde biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Yalnızca düşünüyor olmaktan şüphe edemeyeceğini ifade eden Descartes, bilginin ancak bilincin özkesinliğiyle mümkün olduğunu ifade eder ki, “Düşünüyorum o halde varım” cümlesi bunun müşahhas olduğu yerdir.⁹ Heidegger’in Descartes felsefesiyle ilgili olarak söylediği “varolan, tasarımın nesneliliği; doğruluk ise tasarımın kesinliği”¹⁰ olarak tanımlanması, modern düşüncenin ve dönemin bir ayrımla başladığının en net göstergelerindedir.

Böylece özne ve özne-dışı olarak tanımlanabilecek alanların doğması ve Batı düşüncesinin kendini sübjektivite metafiziğine mündemiç bir şekilde kurması, yalnızca soyut ya da düşünsel bazda kalmamış, kuramsal olduğu kadar kurumsal bir rasyonalitenin temellerini de hazırlamıştır. Batı dünyasındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetlerin modernleşme süreciyle ilgisi olduğu kadar, Batı düşüncesinin modern bir paradigmaya dönüşmesine ve belirli bir özbilinç kazanmasına etkisi de oldukça fazladır: “Aydınlanmayla birlikte, Batı, kendi düşüncesi, kurumları ve değerlerinin üstünlüğüne tartışmasız olmasa dahi,

⁶ Doğan Özlem, *Evensellik Mitosu* (İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2015), 58-59.

⁷ Richard J. Bernstein, *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi*, çev. Feridun Yılmaz (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009), 23.

⁸ Rene Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 108.

⁹ Rene Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler*, çev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık).

¹⁰ Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık).

güçlü bir inanç meydana getirdi.”¹¹ Tam da bu nokta, Batı düşüncesi içinde Descartes’ın ve onun Kartezyen felsefesini açığa çıkarmaktadır. Nitekim Descartes’ın rasyonel bir düzleme oturtmak için çabaladığı öznenin kesinlik istenci, yaşamın her alanına yayılmış durumdadır. West, Batı düşüncesi içerisinde gerçekleşen bu rasyonelleşme için şöyle demektedir: “Görünüşte planlanmamış, ya da en azından koordine edilmemiş olan bu gelişmelerin, salt değişmeden ziyade, modernleşme süreçleri olarak tanımlanması, onlarda, rasyonalite tarafından oynandığı öne sürülen role dayanır.”¹² Rasyonalitenin dallanıp budaklanması sonucunda her türden kurumsal yapı da bu rasyonelleşme sürecinden nasibini alarak, aklın ve bilimin ışığında yeni bir kimliğe bürünmüştür ki bunun en bariz örneklerini, Foucault’nun “gözetleme ve cezalandırma”¹³ pratiğinin soybilimini yaparken incelediği hapisaneler üzerinde ya da deliliğin uğradığı yapısal değişiklikleri incelediği deliliğin tarihinde görmemiz mümkündür.

Bu türden değişimler ve dönüşümlerle ilişkili olan ve yeni bir düşünceyi belirttiği kadar yeni bir anlam dünyasını da belirten modern dönem bu yönüyle Foucault’nun bahsetmiş olduğu gibi “bizi biz yapan” hikayelerin başladığı yerdir ve bu açıdan oldukça önemlidir.

Falzon’un anti-hümanizm için söylediklerini, yani insanın-ölümünden bahsettiği satırları tersine çevirdiğimizde bize hümanizmin mahiyetini oldukça sarıh bir biçimde verecektir. Falzon anti-hümanizm konusunda şöyle demektedir: “İnsan’ın ölümü fikriyle tam olarak kastedilen şey nedir? Bu fikir öncelikle, düşünce ve eylem için nihaî bir temel sağlayabilen modern tranzendental ben (self), zamandıışı ve evrensel insan doğası fikriyle ilgili kuşkucu bir tutumu içeriyor.”¹⁴

İki düşünürün de aralarındaki süreklilik süreksizlik ilişkiselliğinin başlatılabileceği nokta tam da burada sübjektivite metafiziğinde yeşermektedir. Modern öznelliklerin, rasyonalite tiplerinin, insanın hem her türden olgunun öznesi ve hem her türden olgunun nesnesi haline gelmesini sağlayan bilimlerin ortaya çıkıp serpildiği bu anın iki düşünür açısından önemi büyüktür.

¹¹ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2016), 12.

¹² West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, 13.

¹³ Foucault’nun dilimize *Hapishanenin Doğuşu* olarak çevrilen kitabının aslının “Surveillers et Punir” yani Gözetleme ve Cezalandırma olduğu olgusunu gözden kaçırmamak gereklidir. Foucault’nun buradaki en temel vurgusu hapisaneler değil, hapisaneleri de içine alacak şekilde geniş olarak gözetleme ve cezalandırma pratiklerinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerdir.

¹⁴ Christopher Falzon, *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*, çev. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 2.

2. Çağdaş Fransız Felsefesi ve Sübjektivite Eleştirisi

Foucault ve Baudrillard'ın düşüncelerinin anlaşılması adına önemli olan bir diğer durum ise yetişmiş oldukları ortamdır. Çağdaş Fransız felsefesinin 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişen atılımlarla yörüngesinin değiştiği, sistemli bir felsefi anlayıştan anti-sistemsel bir felsefeye geçişin yaşandığı söylenebilir. Öyle ki, dönemin önemli filozoflarından olan Sartre'ın, Fransız felsefesindeki rolü sorgulanır olmuş ve özellikle Strauss'un yapısalcı antropolojisi ile birlikte fenomenoloji ve varoluşçu felsefe yapısalcılığa tevdi etmiştir.¹⁵ Hatta Descombes, bu durumu daha da sistematize ederek 3H (Hegel, Husserl, Heidegger) hattının yerini üç kuşku ustası olarak tanımladığı Nietzsche, Marx ve Freud'a bıraktığını söylemiştir.¹⁶ Bu değişimin temel sebeplerini yalnızca felsefe içinden aramak, sorunun yanıtsız kalması anlamına gelecektir. Felsefenin kendisi dışında gelişen etkilere açık hale gelişi, iki dünya savaşı tecrübesi, Fransız toplumundaki modernleşme hareketleri gibi durumlar yeni analiz biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Best ve Kellner bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Savaş sonrası Fransa'sında halkın büyük bir kısmının yaşantıladığı dinamik değişim duygusunu dile getirmek üzere yeni kitle kültürü biçimlerini, tüketim toplumunu, teknolojiyi ve modernleşmiş kentleşmeyi analiz eden yeni toplum teorileri ortaya çıktı. Apartmanlar, otoyollar, büyük mağazalar, alışveriş merkezleri, tüketim malları ve kitle kültürü Fransa'nın her tarafında gündelik hayatta dramatik değişimler yarattı.¹⁷

Bu değişimler sonucunda çağdaş Fransız düşüncesindeki sistemli bir felsefenin anti-sistemsel bir yörüngeye kaydığını söylemek mümkündür. Sartre'ın fenomenolojik varoluşçuluğu ve diyalektik materyalizminin ertesinde, felsefenin sistemliliğinin yıkılmasının en temel müsebbibi şüphesiz Claude Lévi Strauss olmuştur. Strauss'un, özne karşısında şüpheli bir tavır alması, hümanist nosyonu oldukça şiddetli bir şekilde eleştirmesi ve antropolojik açıdan özne düşüncesine yaslanmayan bir antropolojiyi yapısalcılık düşüncesinde bulması gibi durumlar, öznenin bu andan itibaren başat rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. Batı düşüncesinin insan kavramı etrafında örülü anlatılarını yıkmak isteyen Strauss'a göre Batı düşüncesi, insanı doğadan yalıtık bir şekilde düşünmenin yollarını aramış ve insanı; üstün, egemen bir konuma yükseltmek yoluyla diğer canlılardan ayırmıştır. Örneğin Sartre

¹⁵ Steven Best- Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011).

¹⁶ Vincent Descombes, *Modern Fransız Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 1993).

¹⁷ Best- Kellner, *Postmodern Teori*, 33.

felsefesinde “tarihsel” olarak koyutlanan insan, bu yönüyle tarihsel olmayan diye diğer canlılardan ayrılmakta ve en yüksek mertebeye çıkmaktadır.¹⁸

Bu andan itibaren öznenin merkeziliğinin sorgulanması konusu çağdaş Fransız düşüncesinin temel konularından biri olmuştur. Antihümanizm olarak adlandırabileceğimiz ve öznenin başat pozisyonda olmasını kritize edilmesi anlamına gelen bu düşünceyi Cevizci şöyle açıklamaktadır:

Genel olarak hümanizmin her türü ya da şekline karşı eleştirel bir tavır takılan, hümanizmin şu ya da bu versiyonunu reddeden yaklaşım. 1960’lardan itibaren özellikle Fransa’da yapısalcılar tarafından benimsenen bir yaklaşım olarak antihümanizm, insan özgürlüğünün bir yanılısına olduğunu ifade eder. Nitekim önce yapısalcılar, sonra da, daha belirgin olarak postyapısalcılar bireyleri sosyal ve linguistik yapılarla, ekonomik üretim tarzına ya da bilinçdışına tabi kılmış ve her türlü söylemden önce gelen insanın özü düşüncesinden bir bütün olarak vazgeçmişlerdir.¹⁹

Bu meyanda anti-hümanizm konusunu ve sorunsalını başlatan ilk düşünce, yapısalcılık düşüncesidir. Yukarıda da ifade edildiği şekliyle Strauss’un, dilbilimci Ferdinand de Saussure’den almış olduğu yapısalcılık düşüncesini antropolojiye uyarılama çabası, yapısalcılığın Fransız düşüncesine giriş anını başlatan önemli olayların başında gelir. Strauss’un bu atılımıyla birlikte yapısalcılık hümanist felsefenin karşısına öznesiz düşünmenin imkânı ile çıkan ilk felsefe olmaktadır. Strauss’un kendi ifadesiyle yapısalcılık “değişmez olanı veya yüzeydeki farklılıklar arasındaki değişmez unsurları araştıran”²⁰ bir düşüncedir. Ayrıca Strauss yapısalcılığın dönemin Fransa’sında bir anda ortaya çıkan bir şey olmadığını belirterek, yapısalcılığın aslında insan bilimleri açısından geçmişinin Rönesans’a kadar giden bir olgu olduğunu söyler.²¹ Özneyi felsefenin şımarık veledi olarak gören Strauss’a göre insan bilimlerinin amacı insanı oluşturmak değil, onu bir çözülmeye tâbi tutmaktır.

20. yüzyıl Fransız felsefesinin ikinci dönemini derinden etkileyen yapısalcılık, en temelde “çözümleme birimi olarak yapıyı alan ve yapıyı da onu meydana getiren öğelerin toplamından da farklı bir nitelikte kabul eden yaklaşım”²² veya Descombes’ta görüleceği üzere sadece “her şey bir yana, sadece bilimsel bir yöntemin adı”²³ olarak görülebilir.

¹⁸ Tahsin Yücel, *Claude Lévi Strauss ve Yaban Düşünce*, Claude Lévi Strauss, *Yaban Düşünce*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 9-10.

¹⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 139.

²⁰ Claude Levi Strauss, *Mit ve Anlam*, çev. Gökhan Yavuzdemir (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), 42.

²¹ Strauss, *Mit ve Anlam*, 43.

²² Mustafa Acar- Ömer Demir, *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 236.

²³ Vincent Descombes, *Modern Fransız Felsefesi*, 81.

Özsel açıdan insanın merkez/temel anlatılarına bir esas teşkil edemeyeceğini düşünen yapısalcı düşünürler, insanı tahtından ederek şeyleri anlama konusunda “yapının” daha özel bir konumda olduğunu düşünmektedir. Yapısalcı düşüncenin, bu açıdan insan ve toplum bilimlerinde temel bir yeri olan insanı yerinden etme adına yapmış olduğu girişimler neticesinde toplumsal ve kültürel fenomenleri dilsel ve toplumsal yapılar, kurallar ve sistemler aracılığıyla betimlediğini söylemek mümkündür. Dahası yapısalcı eleştirinin, Descartes tarafından oluşturulan ve Sartre’a kadar izi sürülebilecek olan bu hattaki öznenin egemenliğini ortadan kaldırmak istediğini de söylememiz mümkündür. Yapısalcı düşünürlerin atılımlarıyla birlikte özne ya tamamen yok edilmeye çalışılmış ya da merkezsizleştirilmeye çalışılarak, çağdaş felsefedeki önemi azaltılmak istenmiştir.

Yapısalcı düşüncenin ardından özellikle 1960’lı yılların sonu ve sonrasında çağdaş Fransız felsefesinde, özellikle yapısalcıların fenomenoloji ve varoluşçuluğa saldırısı gibi, yapısalcılık da sert eleştirilerle karşılaşmıştır. Postyapısalcı düşünürler, yapısalcıların özneyi yerinden etmelerini olumlarken, özne yerine yapı düşüncesini koyarak yine de bir metafizik içinde kalındığını düşünmektedirler. Yapısalcılık ve postyapısalcılık her ne kadar eleştirel olsalar ve tarihselciliğin eleştirisini yapmak isteseler de²⁴ postyapısalcıların yapıyı da bu noktada yıkmak istemeleri ve anlam ve hakikate dair atfedilecek bir özün olmadığı düşüncesi bu andan itibaren iki düşüncenin ayrıştığı yeri göstermektedir.

Postyapısalcılığın uzanım alanlarını belirlemek isteyen Howarth’a göre postyapısalcılık; sosyal yapı, öznellik ve iktidar arasındaki ilişkinin problematize edilmesinin yanı sıra aşkınlık-ıçkinlik, zaman-mekân düalitesine odaklanan ve politik kimliklerin oluşumuna ve çözülümüne, ideoloji, sosyal ve kültürel kurumlara ve temsiliyete dek uzanan bir yelpazede oluşan sorunlara odaklanan bir düşünce biçimidir.²⁵ Bu yönüyle postyapısalcılık öznenin ve yapının tarihselliğini ve olumsuzluğunu çözümlemek isteyen bir düşünce biçimi olarak Fransız düşünürlerince ve dağınık bir biçimde oluşmuştur denebilir.

Foucault ve Baudrillard’ın yetmişmiş olduğu tarihsel çerçevenin özellikle bu iki düşünce biçiminin etkisi altında olduğu söylenebilir. Hem Foucault’nun hem Baudrillard’ın, kendi dönemlerindeki bu tartışmalardan ya da düşüncelerden ari olması beklenemeyeceğinden, bu iki düşünürün anlam dünyasını oluşturan bu tarihsel çerçeve sonrasında Foucault ve Baudrillard arasındaki ilişkiye odaklanmak gerekmektedir.

²⁴ Madan Sarup, *Post- yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), 9-10.

²⁵ D. Howarth, *Poststructuralism and After: Structure, Subjectivity and Power* (Palgrave Macmillan UK, 2013), 6-7.

3. Modern Dönem (Foucault) ve Postmodern Dönem (Baudrillard)

Baudrillard her ne kadar Foucault'yu unutmak/unutturmak istese de kendi analizlerini sağlıklı bir biçimde yapabilmesini sağlayan Foucault'nun sorunsallaştırma ve çözümlemeleridir. Öyle ki, Foucault'nun modern dönemi analiz eden, sorunsallaştıran ve bugün bizim kim yahut ne olduğumuza dair yapmış olduğu güncelliğin ontolojisi olmasaydı, Baudrillard'ın içinde yaşamış olduğu dönemi daha fazla konu edinen çalışmaları eksik kalabilirdi denebilir. Bu yönüyle Foucault'nun çalışmalarının bugün kim olduğumuza yönelik arkeolojik ve soybilimsel tarzda çalışmalar olması ve bilgi-iktidar-etik düzleminde ilerlemesi, onun daha fazla modern dönemle iştiğal olmasını sağlamıştır. Öznenin kurulum anı ve alanlarını sorunsallaştırma amacındaki Foucault; ilk olarak almış olduğu psikoloji formasyonunun da etkisiyle, akıl olan ve akıl olmayan ayrımı denebilecek bir ayrım anına odaklanmış ve modern Batı düşüncesinin rasyonalesinin, bu ikilikler üzerindeki hegemonik yapısını spesifik rasyoneliter üzerinden çözümlemeyi denemiştir. Öyle ki bir doktora tezi olarak yazılan *Deliliğin Tarihi* adlı eser, akıl ve akıl-olmayan arasındaki ayrımın ne zaman ve hangi şekillerde belirginleştiğini açığa çıkarma çabasıdır. Bu ve bundan daha fazlası olarak bu eser, aynı zamanda insan bilimlerinin nesnesi olarak insan'ın ortaya çıktığı ana odaklanmakta ve klasik düşünce ile modern eşik arasındaki ana odaklanan bir eser olmaktadır.²⁶ Foucault deliliğin tarihi incelemesini, monolog-diyalog ikileminden sıyrır ve bunun yerine "sessizliğin arkeolojisi" dediği şeyi yapmaya girişir. Bataille'dan almış olduğu sınır-deneyim kavramını, deliliğe uygulamaya çalışan Foucault, böylece oluşan zihinsel yarılmanın ne zaman gerçekleştiğine dair belirli ipuçlarını edinmeye çalışır ve ayrıca insanın bu ikircikli yapısını, yani aynı anda hem özne hem nesne olarak algılanabilmesinin önündeki engellerin nasıl ortadan kaldırıldığına odaklanır.

Söylemsel oluşumların oluşma anını sorunsallaştırma amacındaki Foucault, Batı düşüncesindeki düzenleme ve dışlama pratiklerinin işlevselliğini de serimlemek istemektedir. Onun için önemli olan nokta, tarihsel olarak belirli bir zaman diliminde deliliğin algılanış biçimi ya da tedavi edilmiş biçiminden öte, belirli bir epistemede, bu epistemeyi mümkün kılan koşulların incelenmesidir.

Bu koşulları incelemek amacıyla Foucault, önce arkeolojiyi devreye sokar ve 1961 ile 1971 yılları arasında yapmış olduğu neredeyse tüm çalışmalara arkeoloji hâkimdir denebilir. Ona göre arkeoloji şöyle tavsif edilebilir:

Benim yaptığım şey ne bir biçimselleştirmedir ne bir metin yorumlama. Bir arkeolojidir: Yani, adından açıkça anlaşılacağı gibi, arşiv'in betimlenmesidir. Arşiv sözcüğünden anladığım şey, verili bir dönemde derlenmiş ya da yok oluşun büyük serüvenleri arasında bu dönemden kalmış

²⁶ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 24.

metinler yığını değildir. Benim kastettiğim şey, verili bir dönemde ve belirli bir toplum için şunları tanımlayan kurallar bütünüdür: Söylenebilirliğin sınırları ve biçimleri (...), korumanın sınırları ve biçimleri (...), farklı söylemsel oluşumlar içerisinde ortaya çıktığı şekliyle belleğin sınırları ve biçimleri (...), yeniden etkin hale getirmenin sınırları ve biçimleri (...), sahiplenmenin sınırları ve biçimleri.²⁷

Foucault bu meyanda görünür olan ile görünür olmayan, söylemsel olan ile olmayan pratikleri çözümlenmek ister ve bunu da arkeoloji ile yapmak ister. Ona göre arkeoloji hem özneye dair hem de öznenin dünyayı algılayış biçimine dair bize bilgi sunabilecek yegâne yöntem-olmayan-yöntemdir. Fakat Foucault, burada arkeolojiyi bilindik anlamından öteye taşımak istercesine, onun bir kazıbilim yahut gizil anlamların meydana çıkarılması amacını taşıyan bir felsefi araştırmadan ve evrensel tarih tezlerine karşıt bir biçimde kurar. Arkeoloji, verili olanın kendi görünürlüğü, yüzeyselliğini ve görünür olma halini analiz eden bir şeydir.²⁸

Foucault, arkeolojiyle birlikte tarihsel bakışının perspektifini daha da derinleştirmek ister görünmektedir. Onun için tarih, geçmişte yaşanan olayların veya vukua gelmiş olguların mahiyetinin serimlenmesi değil, bugünü kuran bilgi ve iktidar stratejilerinin anlaşılması adına bir arşivdir ve bu arşivin bize kendisini açması ancak arkeoloji ile mümkün olmaktadır.

Ancak Foucault, 1970'li yılların başında bir makas değişimine gider ve arkeoloji yerine soybilim enstrümanını devreye sokar. Arkeolojinin daha ziyade öznenin bizatihi kendisinin bir kurgu olduğunun serimlenmesi olduğu yerde, soybilim ise arkeolojiden farklı olarak, özneleştirme sürecinin tahakküm altına alıcı sonuçlarını tavsif etme girişimidir. Nitekim Best ve Kellner bu konu hakkında şöyle söylemektedir: “Arkeolojinin insan bilimlerini hümanist varsayımlar zemininde durdukları gerekçesiyle eleştirdiği noktada, soykütüğü bu teorileri iktidarın işleyişleriyle bağlantılandırır ve tarihsel bilgiyi yerel mücadelelerin hizmetine sunmaya çalışır.”²⁹ Foucault'nun soybilimi devreye sokmasıyla artık denilebilir ki özne yalnızca söylemsel olan pratiklerde oluşmaz, bundan ayrı olarak iktidar da özneyi kurmaktadır ve iktidar-özne arasındaki bağıntının da araştırılması gerekmektedir.

Öznenin dışardan ya da harici etmenlerle kurulumu anlamına gelebilecek olan soybilim, bu meyanda en açık halini *Gözetleme ve Cezalandırma*'da kendisini gösterir. Foucault bu eserinde öznenin hangi iktidar etkileriyle düzenlendiğini, disipline edici araçların neler olduğunu serimler. Genç Damien's'in idam edilişiyle başlayıp Paris'teki Genç Mahkumlar Evi talimatnamesiyle devam eden bu eserde Foucault, özneyi kuran harici pratikleri belirli bir

²⁷ Michel Foucault, “Bir Soruya Cevap” *Felsefe Sahnesi*, s. 122-123.

²⁸ Thomas Lemke, *Politik Aklın Eleştirisi*, çev. Özge Karlık (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016), 65-66.

²⁹ Best, Kellner, *Postmodern Teori*, 78.

sistematiklik içerisinde ele almaktadır. Bu noktada idamdan hapsedmeye geçişteki en temel unsurlardan bir tanesi “bedenin, ceza ile yıldırmanın ana hedefi olmaktan çıkmasıdır.”³⁰

Bedenin ceza unsuru dışına taşınabilmesi için modern dönemin en temel faaliyetlerinden bir tanesi de şüphesiz hapisaneyi icat etmesidir. Bentham’ın panoptikon modeliyle mücessem olan hapisane, en ekonomik yolla öznelerin tabiyet altına alınması anlamına gelmektedir. Nitekim Foucault bu konuda şöyle söylemektedir:

Panopticon’un büyük etkisi buradan kaynaklanmaktadır: tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini yaratmak. Gözetin altında tutmanın, eylemi itibariyle kesintili olsa bile, sonuçları itibariyle sürekli olmasını sağlamak; bu mimari aygıtın, iktidarı icra edeninkinden bağımsız bir iktidar ilişkisini yaratan ve destekleyen bir makine olmasını sağlamak; kısacası tutukluların bizzat kendilerinin de taşıyıcısı oldukları bir iktidar durumunun içine alınmalarını sağlamak.³¹

Böylesi bir andan sonra öznelerin devamlı olarak gözetlendiği, denetlendiği, cezalandırmaya çarptırıldığı ve sonunda da hapsedildiği yeni bir dönemin en başat aktörü şüphesiz, iktidarın özneyi kurabilecek strateji ve düzenlemeleri hayata geçirmesidir. Foucault’nun arkeoloji ve soybilimiyle birlikte öznenin, modern dönemdeki oluşum an ve alanlarının birer birer çözüldüğü görülmektedir.

Baudrillard ve Foucault arasındaki irtibatın sağlanabilmesi adına, bu iki düşünür arasındaki ilişkiselliğin gün yüzüne çıkarılabilmesi adına yapılması gereken ilk şey, iki düşünürün araştırma ve sorunsallaştırma alanlarının açığa kavuşturulmasıdır. Nitekim Foucault’nun modernliğin arkeolojisi halini alan sorunsallaştırmalarının eğilmediği ya da Agamben’in dediği gibi erken ölümüyle³² sekteye uğradığı yerden Baudrillard’ın devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsalın, felsefenin ve bizatihi hayatın tamamının her yönden değişip dönüştüğü bir zaman diliminde Baudrillard’ın analizlerini yapabilme adına günümüzü, Foucault gibi geçmişten gelerek değil, bugünü bugünden, bugünün muvacehesinden yola çıkarak okumayı denediği söylenebilir. Bu açıdan, Baudrillard’ın analizlerinde, en basitinden üretim odaklı bir modern toplumdan ziyade, tüketim odaklı bir toplumu analiz ettiğini söylemek gereklidir.

³⁰ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2019), 39.

³¹ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 297.

³² Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 12.

Baudrillard için temel vurgu yapılması gereken öznenen ziyade nesnelere. Ona göre nesnelere, günümüz dünyasını ele geçiren ve özneye egemen olan bir yapıdadır.³³ *Nesnelere Sistemi*'ne hâkim olan fikir, nesnelere dünyasının insanların rasyonel boyutunu bozduğu ve böylece nesnelere bir üst mantığa geçiş yaparak, kendi aralarında bir dizge oluşturduklarıdır. Bu boyutuyla düşünüldüğünde, öznenen oluşum sistemini ve mantığını ifşa etme amacındaki Foucaultcu düşüncenin bir asimetriği olan Baudrillard'ın nesnelere sistemi postmodernliğin arkeolojisi halini almaktadır. Baudrillard'a göre nesnelere sistemi mantığı şu şekilde işlemektedir:

Bazı durumlarda nesnelere daha iyi baştan çıkarmak için düzensizliği taklit eder, ama her zaman yönlendirici kanallar açmak, satın alma itkisini nesnelere ağına yöneltmek, baştan çıkarmak ve kendi mantığına uygun olarak, yapabileceği en yüksek yatırıma ve ekonomik potansiyelinin sonuna kadar götürmek için düzenlenir.³⁴

Baudrillard'ın nesnelere sistemini öznenen ve özne merkezli bir felsefeden kurtulma amacıyla başlattığı noktanın ertesinde bir başka düşüncenin de kendisine eşlik ettiğini söylemek gerekir ki bu da *Simülasyon* düşüncesidir. Onun yeni bir düşünceye geçişini göstermesi bakımından önemi haiz olan bu düşünce, ayrıca onun postmodern bir düşünür olarak alımlanmasını da sağlayan bir düşüncedir. *Simülasyonlar* adlı eserini yayımladıktan sonra bilindik sistemli bir felsefeden tam anlamıyla kopuşu gerçekleştiren Baudrillard, felsefenin bilindik konularının dışında konumlanır ve felsefeyi tabir caizse yeniden hayatın içerisinde mücessem hale getirir. Marksizmin açmazlarının farkında olan ve bu düşüncenin üretim odaklı okumasının günümüz toplumsal düşüncesini anlamada yetersiz kalacağını farkında olan Baudrillard bu yüzden tüketim ve nesne odaklı düşüncesini daha da geliştirerek, *postmodernleşme* adını verdiği bir sürece gönderimde bulunur. Ona göre artık, bir kökeni olmayan ve gerçeklikten yoksun olan gerçeğin modeller aracılığıyla tekrar tekrar oluşturulduğu bir dönemde yaşanmaktadır. Dahası, gerçeğin tekraren yeniden oluşturulduğu bu dönemde gerçeğin -miş gibi yapmaktan çok daha öte bir anlamı olduğunu belirten Baudrillard, simülakrı, gerçeğin hipergerçekleşmesi/hipergerçekleştirilmesi olarak okumaktadır.³⁵ Hakikate dair tüm algının yıkıldığı bir dönem olarak postmodernleşme, her türlü anlamın bir anda anlamsız hale gelebildiği bir derinlik yoksunluğu olarak anlaşılabilir. Sanallaşma ve teknolojik ilerlemenin en üst boyutu olarak simülasyon dünyası, Baudrillard

³³ Jean Baudrillard, *Anahtar Sözcükler*, çev. Oğuz Adanır- Leyla Yıldırım (Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005); Jean Baudrillard, *Nesnelere Sistemi*, çev. Oğuz Adanır- Aslı Karamollaoğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010).

³⁴ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı- Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 18.

³⁵ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011), 14.

açısından yalnızca bir enstrüman olmakla kalmayıp, aynı zamanda Batı rasyonalitesinin bir çözümlenmesidir. Bu açıdan Batı düşüncesinin ve medeniyetinin her türden simgesel anlamını yitirdiğini düşünen Baudrillard, Batı'nın bu anlam kaybını gizleyebilmek için geliştirdiği araçlar ve stratejileri çözümlenmek istemektedir. Bunun için öncelikle modernliği bir *orji* olarak okumakta ve her türden devrimsel istençle bir tutmaktadır. Postmodernleşme olarak betimlediği bu dönemde ise, her türden devrimin gerçekleştirildiğini, fakat öznelerin ne yapacaklarını bilemez halde olduğunu düşünür. Ona göre artık yapılması gereken tek şey, devamlı bir biçimde bu simülasyon oyununu oynamaktır.³⁶ Çünkü anlamın ve hakikatin ortadan kalktığı bir dönemde pek tabii insanın da ortadan kalkması beklenen bir durumdur ve bu açıdan Foucault ile Baudrillard'ın antihümanizm noktasında hemfikir oldukları söylenebilir. Antihümanizm konusunda Baudrillard şunları söylemektedir:

O halde insan ve insan dışının sınırları giderek siliniyor; üst insanlığa ya da değerlerin dönüşümüne doğru değil; alt-insanlığa, insanlık ötesine, türün kendi simgesel niteliklerinin yok olmasına yöneliyor bu süreç. Nihai olarak Nietzsche'yi haklı çıkaracak; Nietzsche, kendi ellerine teslim edilmiş insan türünün kendini kopyalamaktan ya da yok etmekten başka bir şey yapamayacağını söylüyordu.³⁷

Bizim üretmiş olduğumuz birey, kendisine karşı duyduğu mutlak kaygıdan dolayı, göklere çıkardığımız ve kendisini acizliğinde bile insan haklarının her türlü tüzel kalkarıyla koruduğumuz işte bu birey, Nietzsche'nin sözünü ettiği son insandır. Kendisinden ve kendi hayatından yararlanma hakkı olan son varlık, son birey, gerçek bir alçaklık ve üstünlük umudu olmayan bireydir.³⁸

İnsanın XVI. yüzyılda icat edilmiş olmasına atıf yapan Foucault gibi³⁹, Baudrillard da bilindik insan düşüncesinin yakın zamanda oluşturulmuş olduğunu düşünmektedir. İki düşünürün de ortaya koymak istedikleri düşüncenin burada kesiştiğini ve bu açıdan iki düşüncenin de birbirini tamamladığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Foucault ve Baudrillard düşüncelerinin ilişkiselliğini daha net betimlemek adına Byung Chul Han'ın *Yorgunluk Toplumu*'ndaki alegorisi oldukça verimli olmaktadır. Han'a göre günümüz toplumunu anlamak adına disiplin toplumu ile performans toplumu arasında bir

³⁶ Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 14.

³⁷ Jean Baudrillard, *İmkânsız Takas*, çev. Ayşegül Sönmezay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 39.

³⁸ Jean Baudrillard, *Tam Ekran*, çev. Bahadır Gülmez (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2001), 56.

³⁹ Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, 538.

ayrım yapar. Chul Han, bugün bizlerin deneyimlemekte olduğu toplumsalın artık kışlalar, hastaneler ve fabrikalardan oluşan bir disiplin toplumundan ziyade, fitness salonları, ticaret merkezleri, bürolar ve alışveriş merkezlerinden oluşan bir performans toplumunda yaşadığımızı iddia eder.⁴⁰ Bu nokta Foucault ve Baudrillard evrenini anlayabilmek adına oldukça önemlidir. Çünkü modern dönemi sorunsallaştırma ve çözümleme amacındaki Foucault'nun bu çabasının, Baudrillard'ın çözümlenmeleriyle daha güncel hale geldiğini söylemek mümkündür. Modernliğin arkeolojisinden postmodernliğin arkeolojisine geçiş olarak imlenebilecek olan bu süreci tek boyutuyla okumak eksik bir okuma olacağından, Foucault ile Baudrillard'ı birlikte okumanın düşünceye katacağı çok şey vardır denebilir.

⁴⁰ Byung-Chul Han, *Yorgunluk Toplumu*, çev. Samet Yalçın (İstanbul: Açılım Kitap, 2017), 17.

Kaynakça

- Acar, Mustafa- Demir, Ömer. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Agamben, Giorgio. *Kutsal İnsan*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı, 2013.
- Baudrillard, Jean. *Anahtar Sözcükler*. çev. Oğuz Adanır- Leyla Yıldırım. Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005.
- Baudrillard, Jean. *Çaresiz Stratejiler*. çev. Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Baudrillard, Jean. *İmkânsız Takas*. çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Baudrillard, Jean. *Kötülüğün Şeffaflığı*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Baudrillard, Jean. *Nesnel Sistem*. çev. Oğuz Adanır- Aslı Karamollaoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2010.
- Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Baudrillard, Jean. *Tam Ekran*. çev. Bahadır Gülmez. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2001.
- Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. çev. Hazal Deliceçaylı- Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Bernstein, Richard J. *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi*. çev. Feridun Yılmaz. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009.
- Best, Steven- Kellner, Douglas. *Postmodern Teori*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Bumin, Tülin. *Tartışılan modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2005.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Descartes, Rene. *Metafizik Üzerine Düşünceler*. çev. Mehmet Karasan. Ankara: Maarif Matbaası, 1942.
- Falzon, Christopher. *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*. çev. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Foucault, Michel. *Deliliğin Tarihi*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2019.
- Foucault, Michel. *Kelimeler ve Şeyler*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev. Ferda Keskin. Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Han, Byung-Chul. *Yorgunluk Toplumu*. çev. Samet Yalçın. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Howarth, D. *Poststructuralism and After: Structure, Subjectivity and Power*. Palgrave Macmillan UK, 2013. <https://doi.org/10.1057/9781137266989>
- Küçükkalp, Kasım. *Nietzsche ve Postmodernizm*. İstanbul: Kibele Yayınları, 2017.
- Lemke, Thomas. *Politik Aklın Eleştirisi*. çev. Özge Karlık. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016.

Özlem, Doğan. *Evensellik Mitosu*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2015.

Sarup, Madan- *Post- Yapısalcılık ve Postmodernizm*. çev. Güçlü, Abdölbaki. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.

Soper, Kate. *Humanism and Anti-Humanism*. London: Hutchinson Publishing Group, 1986.

Strauss, Claude Levi. *Mit ve Anlam*. çev. Gökhan Yavuzdemir. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

Vincent Descombes. *Modern Fransız Felsefesi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1993.

West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine giriş*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2016.